

MOLIYAVIY AKTIVLAR HISOBINING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmirzayev Ulug‘bek Abdulazizovich,

Namangan muhandislik-qurilish instituti

dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha

falsafa doktori (PhD)

xulugbek1984@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3589-373X

Toxirova Maftunaxon Yoqubjon qizi

Namangan muhandislik-qurilish instituti

2M-BXA-24 guruh magistranti

Annotatsiya: Maqolada moliyaiy hisobotlari qayta ko‘rib chiqilishi va moliyaviy hisobot axborotlarining sifat xususiyatlari bo‘yicha prinsiplari hamda xalqaro standartlarga mos ravishda amalga oshirilishi masalalari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy hisobotlar, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari, aktiv, axborot, hisobotlarni qayta ko‘rib chiqish.

Milliy hisob tizimimizda moliyaviy aktivlar har tomonlama va chuqur o‘rganilmagan ob‘yekt hisoblanadi. Bu holat masalaning uslubiy jihatlariga ham to‘la ma’noda tegishlidir. Taqdiqot davomida moliyaviy aktivlar hisobi va tahlil qilishning amaldagi uslublarini bilish va ularni takomillashtirish maqsadida uslublarni yuzaga keltiradigan hamda faoliyatini ta’minlaydigan eng muhim asoslarni imkon qadar ko‘rib chiqdik. Bizningcha, uslub hisob va tahlil ishlarini maqsadga muvofiq bajarilishining usullari va qoidalari majmuidir. Hisob va tahlilda umumiy va xususiy uslublar farqlanadi. Moliyaviy hisob va hisobotni konseptual asoslari umumiy va xususiy uslublarga asos bo‘ladigan muhim fundamental tuzilmadir. Demak, mazkur fundamental tuzilma qanchalik asosli ishlab chiqilsa, undan kelib chiqadigan uslublar shunchalik ishonchli va maqbul bo‘ladi.

Moliyaviy hisob va hisobotni konseptual asoslari milliy[2], xalqaro[3] hamda har

bir mamlakatning o'ziga tegishli (Misol uchun GAAP)[6] ishlab chiqilgan ko'rinishlari mavjud. Ilmiy tadqiqot ishimizni maqsad vazifalaridan kelib chiqqan holad moliyaviy hisob va hisobotni koseptual aososiga o'zimizning quyidagi ta'rifimizni berishni maqquul deb topdik. Konseptual asos - moliyaviy hisob va hisobotning o'zaro bog'liq maqsadlari hamda asoslarini alohida tizimli tuzilmasi bo'lib, u moliyaviy hisob va hisobotlarni tabiati, funksiyasi va cheklanganlik jihatlarini ko'rsatib beradi, izchil tarzda va muvofiq standartlar ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

Konseptual asos moliyaviy hisobot axborotlarni sifat tavsiflarining prinsiplarini belgilab beruvchi tayanch tuzilma hisoblanadi. Agar, tayanch qanchalik ishonchli bo'lsa, unga asoslanadigan uslublar shunchalik mukammal bo'ladi. Milliy hisob tizimimizda bu boradagi mavjud holatga baho berish uchun milliy, xalqaro va rivojlangan davlatdagi konseptual asosning muhim eyementi bo'lgan moliyaviy axborotlarning sifat xususiyatlari bo'yicha prinsiplarni o'zaro solishtirib chiqamiz.

1-jadval

Moliyaviy hisobot axborotlarining sifat xususiyatlari bo'yicha prinsiplar[14]

Moliyaviy hisobot axborotlarining sifat xususiyatlari bo'yicha prinsiplar		
BHMS [2]	BHXS yoki MHXS [3]	GAAP [14] (AQSH)
Hisoblash. Ikki yoqlama yozuv usulida xisob kitobni yuritish. Uzluksizlik. Xo'jalik operatsiyalarini, aktivlar va passivlarni pul bilan baholash. Ishonchlilik. Ehtiyotkorlik. Mazmunining shakldan ustunligi. Ko'rsatkichlarning	Fundamental sifat xususiyatlari:	1. Asosiy sifatlar:
	O'rinlilik.	A) O'rinlilik:
	Muhimlik.	- oldindan ko'ra olish qiymati;
	Ishonchli taqdim etish.	- o'tgan davrni baholash qiymati;
	Axborot foydaliligini oshiradigan sifat xususiyatlari:	- o'z vaqtidalilik.
		B) Ishonchlilik:
	Qiyoslanuvchanlik.	- tekshirish imkoniyati mavjudligi;

qiyosiyligi. Moliyaviy hisobotdagi betaraflik. Hisobot davrida daromadlar bilan xarajatlarning muvofiqligi. Aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy baxosi. Tushunarlilik. Ahamiyatlilik. Jiddiylik. Haqqoniy va xolis taqdim. Tugallanganlik. Izchillik. O'z vaqtida taqdim etish.	Tekshiruvchanlik.	- haqqoniy aks ettirish;
	O'z vaqtida taqdim etish.	- xolislik;
	Tushunarlilik.	2. Yordamchi sifatlar:
	Foydali moliyaviy hisobotning sarf-xarajatlar nuqtai nazaridan cheklovi.	A) Taqqoslanuvchanlik. B) Uzlüksizlik.

Jadvalning birinchi ustunida BHMS (Buxgalteriya hisobining milliy standartlari) da moliyaviy hisob va hisobotdagi axborotlarning sifat xususiyatlari alohida, aniq yoki tushunarli tarzda ifodalab berilmagan. U umumiy holda ko'rib chiqilgan. Albatta bu holat hisob ob'yektlari uchun uslublarni ishlab chiqishda o'z salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Chunki, aynan nima asosda axborot sifati belgilanadi degan savolga aniq javob yo'q. Bu borada BHXS (Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari) hamda GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) ning o'zaro o'xshashligi bor. Bu yerda nimaga asoslansa axborot sifatli bo'ladi va har bir prinsipni tavsifi aniq belgilab berilgan. Bizning fikrimizcha GAAP ning sifat bo'yicha prinsiplari aniqligi, tushunarliliigi hamda amaliy ahamiyatiga ko'ra maqbulligi, uning milliy va BHXS ning bu boradagi asoslaridan ustun ahamiyatga ega deb hisoblaymiz. Hisobda axborotlarni shakllantirish va taqdim etishdagi uslublarni qo'llashda GAAP ning sifat bo'yicha prinsiplariga tayanish onson va ishonchli bo'ladi. Natijada esa, sifatli axborotlar – hisob ob'yektlari harakati bilan bog'liq boshqaruv qarorlarni amaliy ahamiyatini yanada kuchaytiradi va uning tavakkalchilik ehtimolini keskin kamaytiradi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki buxgalteriya axborotlarining sifati uning o'rinaliligi, ishonchliligi, taqqoslanuvchanligi hamda uzluksizligi bilan belgilanadi. Hisob

tizimida axborotni o‘rinliligi – uning oldindan ko‘ra olish qiymati, o‘tgan davrni baholash qiymati va o‘z vaqtida bo‘lishligi kabi tasniflardan tashkil topadi. Foydalanuvchilar kelgusidagi rejalarni, prognozlarini tuzish uchun qarorlar qabul qilishda buxgalteriya axborotlarini manba bo‘lishligi ularning oldindan ko‘ra olish qiymatini ifodalaydi. O‘tgan davrda belgilangan prognozlar, rejalarni to‘g‘riligini tasdiqlash yoki ularni davrga mos holda to‘g‘rilash imkonini berish axborotlarning o‘tgan davrni baholash qiymatiga ega ekanligini ko‘rsatadi. Axborotlarning o‘z vaqtida shakllantirish va ulardan joriy boshqaruvda tezkor foydalanish o‘rinlilik tushunchasini muhim tarkibiy qismidir. Bu bilan iqtisodiy voqelikka o‘z vaqtida va o‘rnida ta’sir ko‘rsatish imkonini yaratiladi. Axborotlarning ishonchliligini belgilovchi sifat jihatlar esa – ularning tekshirish imkoniyati mavjudligi, haqqoniy aks ettirish hamda xolislik tushunchalaridan tashkil topadi.

Hisob hujjatlaridagi ko‘rsatkichlar – hisob usuli, tamoyillari, o‘lchov birliklari, me‘yoriy talablar, hisob-kitoblari bo‘yicha yagona uyg‘unlik asosida shakllantirilishi shart. Mazkur fikr shu mazmunda aytilmoqdaki, turli maqsadlarda audit tekshiruvi o‘tkazilganda ham har bir ko‘rsatkichni tekshirish imkoniyati mavjud bulishi zarur. Tekshirish natijasi esa, u turli auditorlar tomonidan alohida-alohida tekshirilganda ham bir xil mazmundagi xulosani berishi lozim. Ya’ni, ko‘rsatkich hisob talablari asosida to‘g‘ri shakllantirilganli tasdiqlanishi kerak.

Axborotlarni haqqoniy aks ettirish esa, har bir ko‘rsatkich qiymat yoki miqdor tomonidan haqiqiy asosiga ega bo‘lishi shart. Ya’ni, aktivlarning hisob hujjatlaridagi bahosi naqadar ularning real qiymatini ifodalab bera oladi. Bu esa, hozirgi inqiroz davrdagi kabi dastlabki chiqarilgan aksiyalar qiymati va ularning sonini korxona aktivlari qiymatidan og‘ishishi kabi muammolarni oldini oladi.

Xolislik tushunchasi e’lon qilingan hisob axborotlarini naqadar ob’yektivligini ifodalab beradi. Hech bir ko‘rsatkich yoki umuman buxgalteriya hisobi axborotlari ular bilan qiziquvchilar o‘rtasida biron-bir manfaat ehtiyojini ustun ko‘rib tayyorlanishiga yo‘l qo‘yilmasligi kerak. Bu holat axborotlarni soxtalashtirishni keltirib chiqaradi.

Buxgalteriya axborotlarini taqqoslanuvchanligini ta'minlash esa, bugungi kunda o'ta dolzarb ahamiyatga ega. Chunki, har qanday ko'rsatkichlarni biznes rejaga nisbatan taqqoslash, yillar davomida trendli tahlil qilish, raqabotchi korxonalar axborotlari bilan taqqoslab o'rganish iqtisodiy holatni va uning yo'nalishini aniq ko'rsatib beradi. Bu esa, boshqaruv qarorlarini naqadar ilmiy asosga ega bo'lishida o'z o'rniga ega. Demak, hisob tizimida ko'rsatkichlarni shakllantirish bo'yicha umum tasnifga ega usullardan maqsadga muvofiq foydalanish kerak.

Korxonalar hisob tizimida bir necha yillar davomida axborotlarni shakllantirilishida uzluksiz yondashuv doimo yoki imkon qadar saqlanib turilishi zarur. Chunki, uzluksiz ravishda bir hil hisob usullaridan foydalanish, bir necha yillik ko'rsatkichlarni asosli taqqoslash imkoniyatini yaratadi. Hisob usullarini tez o'zgartirish esa har xil usulda hisoblangan ko'rsatkichlarni yuzaga chiqaradi, ularni o'zaro taqqoslash asoslangan natijani keltirib chiqarmaydi.

Xulosa qilib aytamizki milliy iqtisodiyotda moliyaviy hisob va hisobotda aks ettiriladigan axborotlarni uslubiy asoslarini xalqaro darajada takomillashtirish yoki ularga muvofiqlashtirish uchun milliy hisob tizimizdagi me'yoriy hujjatlarni, aynan bu boradagi BHMS larni MHXS talablari hamda GAAP tajribalardan asosida qaytadan ko'rib chiqishimiz kerak ekan. Fikrimizcha, fundamental tuzilmani qanchalik asosli tarkib toptirilishi, undan kelib chiqadigan usul va uslublarni shunchalik ishonchli va maqbul bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 2020 yil 24 fevral, №PQ-4611: "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"
2. BHMS "Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos"
3. Moliyaviy hisobotning konseptual asosi. Konseptual asos Buxgalteriya hisobining Xalkaro Standartlari bo'yicha Kengash tomonidan 2010 yil sentyabrda chop etilgan.
4. Donald E. Kieso, Jrry J. Weygandt, Terry D. Warfield. INTERMEDIATE ACCOUNTING. John Wiley & Sons, USA. 2004. 46 r.

5. Холмирзаев, У. А. (2022). ҚИСКА МУДДАТЛИ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРНИ АНАЛИТИК ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Архив научных исследований*, 2(1).
6. Khakimov, B., & Kholmirzayev, U. (2020). Improving Cash Accounting And Analysis On The Basis Of International Experiences. *International Finance and Accounting*, 2020(1), 18.
7. Abdulazizovich, K. U. (2022). Improving Methodological Approaches to Financial Asset Accounting. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES* ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(4), 56-62.
8. Abdulazizovich, X. U. B. (2023). XALQARO QOIDALAR ASOSIDA QIMMATLI QOG'OZLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.
9. Abdulazizovich, K. U. IMPROVING THE REFLECTION OF MONEY AND CASH EQUIVALENT IN THE ACCOUNTING BALANCE. *Dear Academicians & Research Scholars*, 55.
10. Abdulazizovich, K. U. B. (2023). Improvement Of Information About Accounts Receivable In Current Assets In The Balance Sheet Based On International Standards. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10(2S), 2849-2859.
11. Abdulazizovich, K. U. (2023). POSITIVE ASPECTS OF THE CASH METHOD IN SMALL ENTERPRISES UNDER UNUSUAL CIRCUMSTANCES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 12(11), 38-47.
12. Холмирзаев, У. А. (2023). ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ: ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.
13. Abdulazizovich, X. U. B. (2024). MOLIYAVIY AKTIVLAR TASNIFINI TAKOMILLASHTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 41(2), 82-86.

14. Abdulazizovich, X. U. B. Moliyaviy aktivlar hisobini yuritishda xalqaro standartlar qoidalarini qo'llash masalalari. *Ilmiy monografiya. Toshkent–2023.*
15. Khakimov, B. J., Alimov, B. B., Kholmirezayev, U. A., & Polechov, A. X. (2013). theory of Economic Analysis. *Tashkent" economics-finance"—2013.*